

il. 1 Fragment ekspozycji „Bohdan Butenko – Książkę robi się jak sweter” (25 X – 10 XI 2013, Bunkier Sztuki, Kraków). Fot. A. Wincencjusz-Patyna

Anita Wincencjusz-Patyna

Butenko w Bunkrze.

Oficjalna inicjacja Małego Instytutu Polskiej Ilustracji

24X 2013 w (u)znanej krakowskiej Galerii Sztuki Współczesnej „Bunkier Sztuki” otwarto wystawę „Bohdan Butenko – Książkę robi się jak sweter”. Ekspozycja została przygotowana w ramach piątej edycji Festiwalu Conrada przez kuratorkę i edukatorkę z „Bunkra Sztuki”, Annę Bargiel, oraz przez Jakuba Woynarowskiego, niezależnego kuratora, autora komiksów, rysownika i dizajnera, prowadzącego zajęcia w Pracowni Rysunku Narracyjnego w krakowskiej ASP. Duet wspomógł artysta Mateusz Okoński, także twórca projektorów kuratorskich i opraw wystaw, oraz „wunder-kolekcjoner” – odpowiadał on za aranżację ekspozycji. Jej autorzy postanowili spojrzeć na olbrzymi dorobek Butenki przez pryzmat zagadnienia najbardziej dla nich interesującego tzw. architektury książki, czyli myślenia o książce jako o nierozwalnej, rządzącej się wewnętrzną logiką konstrukcji, z której żaden element nie może zostać usunięty bezkarnie, pociągnięcie bowiem takiej „nitki” grozi spruciem całości – jak w tytułowym swetrze¹.

W ciągu bez mała 60-letniej kariery na polu sztuk projektowych (z różnym natężeniem w dziedzinie nie tylko grafiki książkowej i tej przeznaczonej do periodyków, ale też plakatu, pocztówek, akcydensów, scenografii teatralnej i telewizyjnej, lalek), również jako autor komiksów i filmów animowanych oraz pisarz, Butenko był bohaterem wielu wystaw krajowych i zagranicznych. To jednak na omawianej prezentacji w Bunkrze jego twórczość stała się swoistą inspiracją „scenograficzną”. Za motyw przewodni ekspozycji obrano publikację *O książce. Mała encyklopedia dla nastolatków* (pod redakcją Janiny Majerowej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987), której „szatę graficzną nadał Bohdan Butenko” i choć

w podtytule dedykowana jest ona młodemu czytelnikowi, do dziś chętnie sięgają po nią także profesjonalni graficy. Na wystawie znalazły się – powiększone do rozmiarów ścian galerii – wyklejki pochodzące z tego wydawnictwa i „antyczne” kolumny, zaczerpnięte z hasła poświęconego składowi drukarskiemu stronicy (s. 181). Projekcja videobooku *O książce* na blat jednego ze stolików ustawionych w przestrzeni ekspozycyjnej pozwalała, dzięki dołączonym słuchawkom, poznać anegdoty przytaczane przez samego Butenkę, wspominającego okoliczności powstania tomu w trudnych dla polskiego przemysłu poligraficznego i dla działalności wydawniczej latach 80. minionego wieku. Stolików przywołujących na myśl tradycyjną czytelną było 5². Na pozostałych prezentowano zawartość następujących woluminów: *Dong, co ma świecący nos i inne wierszyki Pana Leara* (spolszczone przez Andrzeja Nowickiego, Nasza Księgarnia, Warszawa 1961), *Cyryl, gdzie jesteś?* Wiktora Woroszyńskiego (Nasza Księgarnia, Warszawa 1962), seria 8 zeszytów o przygodach harcerza Kwapiszona (Nasza Księgarnia, 1975–1981) oraz *Gwiazdozbiory* Włodzimierza Zonna i Elwiry Milewskiej (Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1980). Można było zapoznać się z ich intrygującymi dziejami i procesem ich powstawania, z ciekawostkami technicznymi oraz z absurdalnymi sytuacjami związanymi z zaistnieniem wymienionych tytułów w oficjalnym obiegu. Podążanie za rytmem przewracanych przez artystę stronic, z jego komentarzem sączącym się niespiesznie ze słuchawek, w pogrążonej w ciemności sali rozjaśnionej wyłącznie lampkami biurkowymi i poświętą z projekcji *video*, sprawia naprawdę sporą przyjemność, nie tylko bibliofilom i fanom twórczości Butenki.

¹ Porównanie projektu oprawy graficznej książki do swetra jest autorstwa samego Butenki. Od dawna odnosi się on do niego w wywiadach.

² Videobooki zrealizowano na potrzeby wystawy we wrześniu 2013 w Muzeum Książki Dziecięcej, w jego tymczasowej siedzibie przy ulicy Koszykowej w Warszawie.

il. 2 Fragment ekspozycji „Bohdan Butenko – Książkę robi się jak sweter” (25 X – 10 XI 2013, Bunkier Sztuki, Kraków). Fot. A. Wincencjusz-Patyna

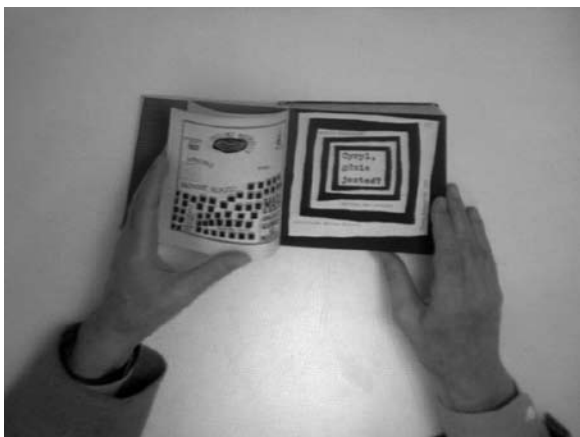
W opisywanej sali znalazły się także gabloty z nielicznymi oryginałami makiet pojedynczych stron z zeszytów kwapiszonowych i z publikacji *O książce*. Można było także przekartkować materialne egzemplarze rozłożone na szerokich, wygodnych stołach albo wypożyczyć sobie z biblioteczki (zaaranżowanej w drugiej, otwierającej wystawę, przestrzeni) którąś z bez mała 200 książek, zgromadzonych na tę ekspozycyjną okoliczność w zabytkowej szafie. Biurko na postumencie flankowały wspomniane wcześniej kolumny.

Echo scenografii jednego z telewizyjnych programów – *Wieczorów* Kabaretu Starszych Panów – w postaci schematycznych promieni słońca, na których tle Kalina Jędrusik wzywała „pomocy dla ginącej miłości”, oraz koło triady barw podstawowych i czerni, zreprodukowane w ogromnym powiększeniu z encyklopedii *O książce*, wprowadzały optycznie w strukturę

świata kreowanego przez Butenkę na kartach publikacji i w umownych przestrzeniach studia telewizyjnego. Znajdujący się pomiędzy salami zegar szafkowy z umieszczonym w miejscu cyferblatu okiem, pochodzącym z antologii wierszy i opowiadań polskich pisarzy o tematyce z piekła rodem *Diabli wiedzą co* (wybór i opracowanie Maria Błaszczuk i Barbara Olszańska, Iskry, Warszawa 1972), nieustannie mrugał porozumiewawczo do odwiedzających wystawę, przypominając, jak ważne miejsce w twórczości Butenki zawsze zajmował i nadal zajmuje humor, i to bardzo często ten utrzymany w absurdalnych i purnonsensowych rejestrach. Poświęcenie tak dużej części ekspozycji oryginalnym edycjom książek publikowanych już od ponad półwiecza wydaje się trafną strategią, jako że ich zbiór pozwalał zarówno dokładnie zapoznać się z dorobkiem bohatera wystawy tym, którzy jeszcze nie mieli okazji do zbyt wielu spotkań z bły-

il. 3 Bohdan Butenko na wystawie, 25 X 2013. Fot. A. Wincencjusz-Patyna

il. 4 Videobook *Cyril, gdzie jesteś?* Wiktora Woroszyńskiego, Nasza Księgarnia, Warszawa 1962. Fot. A. Wincencjusz-Patyna

skotliwym dowcipem Mistrza, jak i przypomnieć sobie niektóre realizacje tym, którzy już od dawna z entuzjazmem reagują na sygnaturę „*Butenko pinxit*”.

Otwarcie wystawy towarzyszył panel dyskusyjny „Architektura książki” z udziałem Butenki, Ewy Grudy – dyrektorki Muzeum Książki Dziecięcej w Warszawie, Jakuba Woynarowskiego i piszącej te słowa, prowadzony przez Sebastiana Frąckiewicza – redaktora naczelnego serwisu internetowego *Lubimyczytac.pl* oraz krytyka komiksowego publikującego na łamach „*Polityki*” i „*Przekroju*”. Ponaddwugodzinne spotkanie z licznie przybyłą publicznością stanowiło okazję do posłuchania wyimków z historii polskiego ruchu wydawniczego, ale też wywołało refleksję nad obecnym stanem grafiki książkowej i nostalgię za czasami, w których tłumy szturmowały księgarnie, tłukąc szyby witryn (*casus* księgarni „*Osolineum*”, do której „*rzucono*” *Encyklopedię* Butenki), a „dobra książka była w naszym społeczeństwie artykułem niemal pierwszej potrzeby”³. Cykl imprez związanych z wystawą zamknęły warsztaty Małego Klubu Bunkra Sztuki „*Butenko pinxit*”, prowadzone dla dzieci przez samego artystę i Grudę, która na potrzeby zajęć przygotowała także specjalne zeszyty.

Nie jest to pierwsza odsłona działalności Małego Klubu. Szerszej publiczności, nie tylko krakowskiej, dał się on poznać dzięki serii książek dla dzieci powstających jako owoc współpracy autorów odpowiedzialnych za tekst oraz artystów zajmujących się oprawą wizualną tychże. Pierwsze 3 pozycje

w serii, pomysłu i pod redakcją Anny Bargiel, wydane w 2011 r. przez „*Bunkier Sztuki*”. Były to bajki antydyskryminacyjne, „które poprzez oddziaływanie na dziecięcą wyobraźnię i pobudzanie empatii uczą akceptowania własnych niedoskonałości i sugerują, że każdy z nas jest inny, a różnorodność to zaleta, a nie wada”⁴. Wszystkie 10 tytułów (3 najnowsze ukażą się jeszcze w tym roku) nawiązują do tradycji *picture book*, gdzie oba elementy: tekstowy i obrazowy, mają być równoważne i tak samo znaczące. Współpraca autorów przebiegała różnie przy poszczególnych tytułach: czasem wynikała ze wspólnego spotkania i pewnych ustaleń, czasem tekst był zainspirowany cyklem już istniejących obrazów (jak u Joanny Pawlik i Małgorzaty Rejmer w *Dziewczynce ze światła*, 2012), najczęściej zaś warstwa wizualna powstawała zgodnie z kanonem tworzenia ilustracji, czyli do przygotowanego przedtem tekstu. Tak jest np. w przypadku pozycji otwierającej serię: w *Historii myszki Franciszki* Magdaleny Stoch, z ilustracjami Marty Ruszkowskiej – opowieści o myszy w okrutnych okolicznościach pozbawionej ogona. Zabawne portrety całej mysiej rodziny, proste formalnie, ale o dużym ładunku emocjonalnym, pozwalające natychmiast wczuć się w przeżycia Franciszki i jej bliskich, podane są w dominującej – a jakże! – szarej tonacji. Czerwień towarzyszy atakowi kota, błękit – rozpacz po utracie ogonka, a optymistyczny róż – początkowi artystycznej kariery protagonistki. Przeróżająca historia *Dzieci z jeziora*, napisana przez Łukasza Orbitowskiego, a zilustrowana przez Olafa Brzeskiego, ma otwarte zakończenie i rysunkowe przedstawienia scen, przypominających ujęcia filmowe (plan pełny, zbliżenie, ciekawe perspektywy), ukazywane w konsekwentnie niebieskiej tonacji (z jednym wyjątkiem: dla snopa czerwonych płomieni strzelających z paszczy ryby).

Strona graficzna tomików ma zapoznawać młodego odbiorcę z różnymi technikami i sposobami obrazowania. To bezkompromisowe propozycje wizualne: od prostego, ekspresyjnego, na pozór niestaranego szkicu (Agnieszka Piksa w książce *Kopciuszek idzie na wojnę, czyli historia kotem się toczy* Sławomira Shuty, 2012), przez graficzny komentarz, raz kreślony precyzyjną linią, kiedy indziej przypominający rozlane plamy czarnego tuszu (Przemek Czepurko do *Magicznego lasu* Stoch, 2011), aż po barwne kompozycje malarsko-fotograficzne w klimacie niektórych kadrów z filmów Davida Lyncha (Rejmer w *Dziewczynce ze światła*), po szeroki wachlarz zarówno realistycznych, jak i karykaturalnych przedstawień

³ J. Korzeniowska, „*Butenko pinxit*”, czyli *mucha mówi* „*Dzień dobry*”, „*Trybuna Robotnicza. Magazyn Niedziela*” 1979, nr 139, s. 7.

⁴ Z czwartej strony okładki książki M. Stoch *Historia myszki Franciszki* (Kraków 2011).

w kompozycjach Doroty Buczkowskiej do książki *Marcin i pełnia w zoo* Justyny Bargielskiej (2012) oraz bardzo malarskie, oniryczne (czasem o naturze bliskiej koszmarom nocnym), wykonane akwarelą ilustracje Mikołaja Małka do *Przygód Vendetty* Sylwii Chutnik (2011). Warto odnotować, że wśród twórców kolejnych pozycji z „Małego Klubu »Bunkra Sztuki«” są osoby młode, czasami wręcz początkujące. Serię spaja bardzo staranna oprawa graficzna autorstwa odpowiedzialnej również za skład Agaty Biskup, która chętnie eksperymentuje z liternictwem – używając w obrębie jednego tekstu fontów różnych rozmiarów (co prawda, trzeba zauważyć, iż w przypadku dwóch tomików, a zwłaszcza *Magicznego lasu*, tekst ztraca czytelność). Punktowe foliowanie okładek w zmieniający się z każdym tytułem deseń wynika także z całościowej koncepcji książki. Od 2012 r. tomikom serii towarzyszą audiobooki.

Wystawa poświęcona Bohdanowi Butence zainaugurowała oficjalnie działalność Małego Instytutu

Polskiej Ilustracji, który w zamierzeniu jego twórców: Anny Bargiel, Jakuba Woynarowskiego i Mateusza Okońskiego, ma być polem wymiany doświadczeń różnych osób z całego kraju zajmujących się ilustracją praktycznie i teoretycznie. Ma też inicjować współpracę nad kolejnymi przedsięwzięciami, zmierzającymi w kierunku organizowania wystaw, warsztatów, paneli, szeroko pojętej dyskusji nad kondycją ilustracji współczesnej, ale bez utraty perspektywy na tak bogatą przecież tradycję tej dziedziny sztuki. *Vivat ilustracja! Vivat ilustratorzy! Vivat Mały Instytut Polskiej Ilustracji!*

dr Anita Wincencjusz-Patyna

Historyk sztuki, adiunkt we wrocławskiej ASP im. Eugeniusza Gepperta. Zainteresowania badawcze autorki skupiają się na historii i teorii ilustracji książkowej oraz na sztuce najnowszej.

Summary

ANITA WINCENCJUSZ-PATYNA/ Butenko at Bunkier Sztuki

The report deals with an official opening of Mały Instytut Polskiej Ilustracji [The Little Institute of Polish Illustration] invented and established by Anna Bargiel, curator and educator at Bunkier Sztuki Gallery of Contemporary Art, Jakub Woynarowski – who runs Studio of Narrative Drawing at the Cracow Academy of Fine Arts, author of independent curator projects, and Mateusz Okoński, artist and author of exhibition designs, including the inaugurating exhibition. This exposition was dedicated to Bohdan Butenko, one of the masters of Polish book illustration, author of comic books, poster and postcard designer, theatre and television scenographer.

The exhibition “A Book Is Made Like A Sweater” was opened on 24th November 2013 and was entirely devoted to the idea of book architecture ascribed as a kind of phenomenon to Butenko. Five video books, a library with almost 200 volumes to be read and looked through in the gallery temporary reading room, a few original designs to a couple of books designed by Butenko introduced quite an original approach to his work. The Gallery proposed also a panel discussion with Butenko which gave a splendid chance for the audience to learn more about the process of creation graphic design.

Since 2011 Bunkier Sztuki has been issuing a series of little artistic books with original texts and illustrations which the author also describes shortly.